

JEZIČKA KULTURA U SREDSTVIMA JAVNOG OBAVEŠTAVANJA

UDK 82.08:654.[17 + 19]

ĐORĐE KOSTIĆ, SMILJKA VASIĆ, Stručni rad
VLADISLAVA KNAFLIČ, STEVAN PETER Primljen: 30. septembra 1982.
Prihvaćen: 4. novembra 1982.

Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora, Beograd

Veliki broj slušalaca i gledalaca svakodnevno prati govorne poruke upućene sa radija i televizije. Govorna poruka te vrste stalno deluje na slušaoce i gledaoce, pa joj se pripisuje i velika moć uticanja na jezičko ponašanje samih slušalaca. Njena snaga leži u trajnosti uticanja, sveobuhvatnosti i širini dejstvovanja. Pored pažnje, koja se usredsređuje na sadržaj poruke, za njeno uspešno prenošenje od presudnog je značaja način saopštavanja. Stoga su govor i jezik u sredstvima javnog obaveštavanja predmet raznovrsnih proučavanja.

To je bio razlog što je Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora od svoga osnivanja (1949), u skladu sa svojom osnovnom delatnošću proučavanja problema savremenog srpskohrvatskog jezika, između ostalog, pratio i proučavao jezik radija, a kasnije i televizije.

Pitanje govorne kulture u naučnoj lingvističkoj literaturi pokrenuo je Aleksandar Belić u jednom svom predavanju o scenskom jeziku. Koliko je nama poznato, Aleksandar Belić je bio prvi koji je prvi put upotrebio izraz *govorna kultura* i ukazao na ovo posebno područje jezika.

Prvo sistematsko ispitivanje oblika govora koji se rasprostirao preko različitih emisija Radio-Beograda otpočeto je 1949. godine u Odseku za eksperimentalnu fonetiku Instituta za srpskohrvatski jezik Srpske akademije nauka. Tada je bila obrazovana grupa od šest saradnika koji su sistematski pratili sve govorne emisije Radio-Beograda, proučavali jezik u njima i jednom mesečno razgovarali sa saradnicima Radio-Beograda o problemima njihovog govora.

Kada se Odsek za eksperimentalnu fonetiku Instituta za srpskohrvatski jezik osamostalio kao poseban Institut, ova se grupa proširila, pa je pored praćenja govora na Radiju, otpočeto i ispitivanje govora dece u osnovnoj školi. Ispitivan je, isto tako, i govor glumaca.

Jedno od prvih istraživanja obavljeno je u Radio-Beogradu 1958. godine. Ispitivan je govor spikera, novinara, glumaca, javnih radnika i ostalih učesnika u programu.¹ Rezultati tih istraživanja govore da su se najbolja govorna svojstva ispoljila kod spikera i glumaca, a da se ostali profesionalni i neprofesionalni učesnici u programima međusobno bitno ne razlikuju.

Kasnije su usledila tri obimna istraživanja govora na Radiju i Televiziji Beograd (1969-1974-1977),² kao i jedno istraživanje govorno-jezičkih osobina spikera Radio-televizije Sarajevo (1970).³

Nedavno je započeto ispitivanje jednodnevnog uzorka svih govornih emisija postojećih beogradskih radio i televizijskih programa, zahvaljujući saradnji Instituta sa Radio-televizijom i Studiom B.

Kada je reč o problemima govora i jezika na radiju i televiziji, obično se misli na jezik u određenim situacijama, odnosno na govorno ostvarenje u datom trenutku. Jezičko ponašanje je u tom slučaju izdvojeno od drugih oblika ljudskog ponašanja, a naš odnos prema poruci određuje neke govorne i neke neverbalne osobine govornog lica. Sa tih stanovišta praćene su i određene emisije radija i televizije.

U istraživanju koje je obuhvatilo 274 poslanika Radio-televizije Beograd, tj. svih onih koji su se našli pred mikrofonom u vreme ispitivanja, učestvovala je komisija čiji su članovi bili, pored jezičkih stručnjaka iz Instituta, i stručnjaci sa Filološkog fakulteta, Fakulteta dramskih umetnosti i Instituta za srpskohrvatski jezik, kao i lektori Radio-Beograda za govorni jezik.

Metodološki pristup u svim našim istraživanjima bio je jedinstven, kako bi se rezultati međusobno mogli porediti, ali je obim posmatranih govorno-jezičkih osobina proširivan tokom višegodišnjih praćenja. U središtu pažnje su bili artikulacija, akcenat, rečnik i rečenica s obzirom na melodijske i značenjske osobenosti.

Zadaci naših ispitivanja govora sastojali su se iz ocenjivanja pravilnosti izgovornih glasova, akcenata, tempa govora, ustanovljavanja tipova rečenica s obzirom na karakteristike govornog i pisanog jezičkog izraza, na ustanovljavanje stepena izgrađenosti govorno-jezičke kulture.

¹) Smiljka Vasić: 1. Ispitivanje govora u emisijama Radio-Beograda — govor glumaca; 2. Ispitivanje govora u emisijama Radio-Beograda — govor novinara; 3. Ispitivanje govora u emisijama Radio-Beograda — govor književnika, javnih radnika i ostalih neprofesionalnih učesnika na radiju. Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora, Beograd, 1964.

²) Đ. Kostić, S. Vasić, V. Knaflić: Jezik u emisijama TV-dnevnik, Bgd., 1970; Đ. Kostić, S. Vasić, V. Knaflić: Ispitivanje govora u emisijama Radio-Beograda i Televizije-Beograd — terenska studija, jednomesečno posmatranje, Beograd, 1974.

Đ. Kostić, S. Vasić, V. Knaflić, S. Peter: Analiza govora informativnih emisija Radio-televizije Beograd, 1977.

³) Đ. Kostić, S. Vasić, V. Knaflić, S. Peter: Analiza govora spikera Radio-televizije Sarajevo, Beograd, 1971.

Govor je procenjivan u odnosu na postojeću književnu normu, a vodilo se računa i o osnovnim opštim načelima dobrog govora.

Naša ispitivanja su pružila podatke koji se odnose kako na teorijska pitanja nauke o jeziku, tako i na pitanja opšte jezičke kulture. Ako se zadržimo na teorijskim pitanjima, onda je potrebno ukazati na trajanje glasa, trajanje reči, trajanje izdisajnog kraka pri govoru, i to za sve učesnike pojedinačno, i za uzorak u celini.

Kada su u pitanju fonetske osobine, odnosno izgovorni glasovi našeg jezika, merenjima su uočene razlike u trajanju govora između muških i ženskih spikera. Muški spikeri imaju kraće trajanje izgovornog glasa 61 ms, a ženski spikeri 65 ms, što je u skladu sa uočenim polnim razlikama u tempu govora i u drugim jezicima.

Prosečno trajanje reči iznosi 380 ms za celu populaciju.

Trajanje disajnih spregova u kojima se izražava jedna govorna celina, bez obzira da li predstavlja misaonu celinu ili ne, iznosi u proseku za spikere 4,5s, za novinare 3,7s, dok za neprofesionalne učesnike iznosi 3s. To znači da oni koji najbolje poznaju i primenjuju pravu tehniku govorenja imaju i najduže prosečno trajanje disajnog sprega.

Iz tih podataka izvedeni su zaključci da postoje i fiziološka ograničenja u govoru o kojima bi trebalo voditi računa. Naša ispitivanja su pokazala da priličan broj profesionalnih govornika na Radiju i Televiziji nema uvežbanu tehniku čitanja, pa nisu retke pojave da je misao prekinuta udahom na nelogičnom mestu. Bilo je i primera udaha usred reči. Takav način govorenja znatno otežava osmišljavanje i primanje poruke.

Pragmatički rezultati naših ispitivanja mogli bi se svesti na sledeće:

I radijski, i televizijski poslenici, koji se govorom bave kao zanatom, imaju približno isti procenat prihvatljivosti izgovornih glasova. Jedna četvrtina učesnika u programu ima neprihvatljivu artikulaciju, što nije u skladu sa opštim zahtevima dobrog govora u javnim glasilima.

Imajući u vidu postojeću književnu normu, stabilan akcenatski sistem imaju približno dve trećine poslenika na Radiju, a nešto više od polovine na Televiziji. Upotreba neakcentovanih dužina kao značenjskih obeležja pokazuje nestabilnost.

Tempo govora koji odgovara pravilnom prenosu poruke zastupljen je približno sa jednom trećinom kod poslenika na Radiju, a sa nešto manje od polovine kod poslenika na Televiziji.

Kada su u pitanju melodijska kretanja u okviru rečenice i njena interpretacija, zapažena je nepravilna upotreba melodijskih elemenata, kao što su preterano naglašavanje reči koje ne nose značenje, rečeničnih delova koji nisu nosioci poruke i pre naglašavanje poslednjih reči u rečenici.

Priroda rečenice još uvek je pretežno pisanoga tipa, mada ima i kombinovanih koje u sebi sadrže delove i govornog i pisanog tipa rečenice. Prava govorna rečenica nedovoljno je zastupljena i na Radiju i na Televiziji.

Ako se uzmu u obzir opšte osobine govora, osobine govora posmatrane u celini, onda prihvatljiv govor ima približno polovina poslenika na Radiju, a nešto više od polovine na Televiziji. Međutim, kada je u pitanju najviši dostignuti nivo govorne kulture, onda on obuhvata 22 poslenika na Radiju, a 16% na Televiziji.

Što se tiče ispitivanja leksike u jeziku Televizije, urađeni su frekvencijski i azbučni akcentovani rečnici jezičke građe iz TV-dnevnika u dva različita vremenska perioda (1969. i 1974. godina).⁴ Istraživanje je obavljeno u Odeljenju za studij programa Televizije Beograd. Procenjivanjem psihološke i značenjske vrednosti frekvencijskih rečnika TV-dnevnika, ustanovljen je sledeći redosled značenjskih kategorija: vreme, komunikacija, apstraktni simboli, ljudske delatnosti, filozofije, konkretni simboli, društvo, priroda, a najmanje zastupljeni pojmovi su iz oblasti ego identifikacije i čulnih doživljaja. Najčešći pojmovi su, prema kriterijumu semantičkog atlasa Čarlsa Ozguda: danas, jedan, zemlja, put, diskusija, rad, saradnja, mesto, pitanje i život.

Naša iskustva u ispitivanjima govora u sredstvima javnog obaveštavanja upućuju na potrebu organizovanog i kontinuiranog praćenja govora u programima, kako bi se definisali, potvrdili i usavršili metodološki pristupi ovoj složenoj govornoj materiji.

⁴) D. Krstić, S. Vasić, P. Plavšić: Jezik TV-informacije, 1974. rad u rukopisu.